

Halil Cibran'ın Dânişmend Hikmetleri Adlı Eseri Bağlamında Özbek Türkçesi – Türkiye Türkçesi Arasında Yalancı Eş Değerlik

[Kelime düzeyi]

False Equivalence Between Uzbek Turkish and Türkiye Turkish in the Context of Halil Cibran's Work Dânişmend Hikmetleri

[Lexical Level]

Binnur Denk*

ÖZET

Yalancı eş değerlik, kaynak metindeki ses, ek veya yapı bakımından benzerlik gösteren dil birimlerinin, hedef metin, lehçe ya da anlaşma biriminde anlam veya işlev açısından farklılık arz etmesi durumudur. Bu tür eş değerlikler, kapsamlarına göre "tam yalancı eş değerlik" ve "kısmi yalancı eş değerlik" olmak üzere iki kategoride incelenir. Anlam alanları ve işlevleri tamamen farklı olan kelime, ek veya yapılar *tam yalancı eş değer* olarak tanımlanırken; yalnızca belirli yönleriyle farklılık gösteren dil birimleri ise *kısmi yalancı eş değer* şeklinde sınıflandırılır.

Bu çalışmada, Halil Cibran'ın *Dânişmend Hikmetleri* adlı eserinde yer alan ve kavram alanı bakımından Türkiye Türkçesinden farklılık gösteren kelimeler incelenmiştir. Özbek Türkçesiyle kaleme alınan eserde, bazı kelimelerin ses ve anlam bakımından Türkiye Türkçesiyle benzerlik göstermelerine rağmen yalancı eş değerlik taşıdıkları tespit edilmiştir. İnceleme, eserde yer alan “Ruhning Tugılışı”, “Gözellik” ve “Qanday Mecnun Bolganım” adlı hikâyelerle sınırlandırılmış; bu hikâyelerde geçen “öt-, tap-, işle-” fiilleri ile “bostan, dere, uzak, kıyafe, kul, öz, âdem isimleri üzerinde durulmuştur. Bu kelimelerden “işle-” fiili ile “öz ve âdem” isimleri *kısmi yalancı eş değer* olarak değerlendirilirken diğer kelimeler *tam yalancı eş değer* niteliği taşımaktadır.

Hâlihazırda projelendirdiğimiz yüksek lisans tezimize dayanarak oluşturduğumuz bu çalışma sadece kelime düzeyiyle sınırlandırılmıştır. Bunda çalışma hacminin gereksiz genişleme endişesi etkili olmuştur. Ekler kapsam dışı bırakılmış; yalancı eş değerlik, yalnızca tam ve kısmi türleri kapsamında, kelime düzeyinde ele alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, incelenen kelimelerin kavram alanları ortaya konularak aktarma çalışmalarına katkı sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özbek Türkçesi, Türkiye Türkçesi, aktarma, kelime eş değerliği, yalancı eş değerlik.

ABSTRACT

False equivalence is when language units that are similar in terms of sound, affix, or structure in the source text differ in meaning or function in the target text, dialect, or agreement unit. Such equivalences are classified into two categories according to their scope: “complete false equivalence” and “partial false equivalence.” Words, suffixes, or structures that are completely different in meaning and function are defined as “complete false equivalents,” while language units that differ only in certain aspects are classified as “partial false equivalents.”

This study examined words that differ from Turkish in terms of their conceptual field in Halil Cibran's work *Dânişmend Hikmetleri*. The work written in Uzbek Turkish found that some words are false equivalents despite their similarity to Turkish in terms of sound and meaning. The study is limited to the stories titled “Ruhning Tugılışı,” “Gözellik,” and “Qanday Mecnun Bolganım” in work; the verbs

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Çanakkale-Türkiye. E-posta: binnurdenk45@outlook.com

“öt-, tap-, işle-” and the nouns “bostan, dere, uzak, kıyafe, kul, öz, âdem” appearing in these stories are examined. Of these words, the verb “işle-” and the nouns “öz and âdem” were evaluated as *partial pseudo-synonyms*, while the other words were found to be *complete pseudo-synonyms*.

Based on our master's thesis, which is currently in the planning stage, this study is limited to the word level. This was done to avoid unnecessarily expanding the scope of the study. Appendices have been excluded; false equivalence has been evaluated only at the word level, within the scope of complete and partial types. The aim of this study is to contribute to translation studies by revealing the conceptual fields of the words examined.

Keywords: *Uzbek Turkish, Türkiye Turkish, transposition, lexical equivalence, false equivalence.*

GİRİŞ

Günümüzde tahminlere göre, Türk dünyasında yaklaşık 150 milyon kişi yaşamaktadır. Bu toplulukların konuşma biçimleri, kendi içinde anlaşılabilmesi yüksek olan, ancak diğerlerinden çeşitli açılardan farklılık gösteren "dil alanları" meydana getirmektedir. Türk halklarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ise bu dil alanlarının sınırları net çizgilerle ayrılmamış, birbirinin içine geçmiş durumdadır (Uğurlu, 2000, s. 60).

Türk dili, tarihî süreçte farklı coğrafyalarda gelişerek çeşitli lehçelere ayrılmış ve bu lehçeler zaman içinde kendi söz varlıklarını oluşturmuşlardır. Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi, aynı dil ailesine mensup olmalarına rağmen coğrafi ve tarihî süreçler sonucundan birbirinden farklı dil özellikleri geliştirmiştir. Bu farklılıklar, özellikle kelime, ek ve yapılar da yalancı eş değerlik olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Yalancı eş değerlik, iki lehçe arasında sesçe benzer görünen ancak anlam/işlev açısından farklılık gösteren kelime, ek ve yapıların yanlış anlaşılması ve değerlendirilmesi durumudur. Bu durum, aktarma faaliyetlerinde ve lehçe öğrenme süreçlerinde sorunlara yol açabilmektedir.

Bu çalışmada konu edilen yalancı eş değer kelimeler anlam yönüyle incelenmiştir. Yalancı eş değerlik, yalnızca farklı diller arasında alıntılama yoluyla ortaya çıkmaz; aynı dilin farklı lehçeleri arasında da bu türden eş değerlikler görülebilir. Hangi terimle adlandırılırsa adlandırılsın, bu tür kelimeler lehçeler arası aktarımlarda ciddi anlam karmaşalarına ve iletişim sorunlarına yol açabilmektedir. Çünkü aktarıcı, biçimsel olarak tanıdığı ya da ses denkliklerine güvenerek anlamını doğru bildiğini varsaydığı kelimeleri, sözlüğe başvurmadan kullanma eğilimindedir. Bu durum, kimi zaman kelimenin hedef lehçedeki anlamından tamamen sapmasına, hatta bağlamdan kopuk ya da anlamsız bir ifade ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Ersoy, 2012, s. 47).

Çalışmada, Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki yalancı eş değer kelimeler iki grup hâlinde düzenlenmiştir. Bunlardan “Tam Yalancı Eş Değer Kelimeler” kaynak lehçedeki bir kelimenin hedef lehçedeki eş değer kelime ile anlamlarından hiçbirinin örtüşmemesi durumunda ortaya çıkarken, “Kısmi Yalancı Eş Değer Kelimeler” kaynak lehçedeki bir kelimenin anlam alanıyla hedef lehçedeki kelimenin anlam alanında bir veya birkaç anlamın örtüşüp diğer anlamlarının örtüşmemesi durumunda oluşur.

1. Halil Cibran ve *Dânişmend Hikmetleri*

Halil Cibran

Halil Cibran, 6 Ocak 1883 tarihinde Lübnan’ın kuzeyinde, Kâdîşâ Vadisi’ne bakan ve Erz Dağı eteklerinde konumlanan Bişerrî kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası Halîl, annesi ise Kâmile’dir. İlk öğrenimini, yaşadığı bölgedeki Aziz Serkis Kilisesi’nde almıştır (Yazıcı, 2008, s. 137).

1895 yılında annesi ve iki kız kardeşiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri’nin Massachusetts eyaletine bağlı Boston kentine göç etmiş ve burada yaşamaya başlamıştır. Eğitimine Boston’da devam

eden Cibran'ın sanatsal yetenekleri, öğretmenlerinden biri tarafından fark edilmiş; bu vesileyle dönemin tanınmış sanatçılarından Fred Holland Day ile tanıştırılmıştır. 1897 veya 1898 yıllarında yeniden Lübnan'a dönen Cibran, Beyrut'ta bulunan el-Hikme Okulu'na kaydolmuş ve burada Arapça ile Fransızca üzerine eğitim almıştır. Bu süreçte hem klasik hem de modern Arap edebiyatı üzerine derinlemesine bir öğrenim görmüştür (Yazıcı, 2008, s. 138).

Cibran, edebî kariyerine 1905 yılında yayımladığı *Kitâbu 'l-Mûsikâ* (Müzik Kitabı) adlı eseriyle başlamıştır. Bu eser, onun edebiyatında belirginleşecek olan romantik yönelimin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ardından *Arâ'isu 'l-Murûc* (Vadinin Perileri, New York, 1906) ve *el-Ervâhu 'l-Mutemerride* (İsyankâr Ruhlar, New York, 1908) adlı eserleri gelmiştir (Yazıcı, 2008, s. 138).

Cibran'ın Arapça kaleme aldığı diğer önemli eserleri arasında *el-Ecnihatü 'l-Mütekessire* (Kırık Kanatlar, New York 1912), *Dem'a ve İbtisâme* (Bir Damla Yaş ve Bir Gülümseyiş, New York 1914), *el-Mevâkib* (Gözlerin Fısıltısı ve Kafileler, New York 1919), *el-'Avâşif* (Fırtınalar, 1922), *el-Bedâ'i 've 't-Ṭarâ'if* (Bütün Şiirler, Kahire 1923) ve *Belâgatü 'l-'Arab fi 'l-Ḳarni 'l-'İşrîn* (Beyrut, tarih belirtilmemiştir.) yer almaktadır (Demirayak, 2020, s. 260-261).

Yazar, İngilizce kaleme aldığı eserleriyle de geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı başarmıştır. Bu bağlamda öne çıkan İngilizce eserleri şunlardır: *The Madman* (Deli, New York 1918), *The Forerunner* (Haberci, New York 1920), *The Prophet* (Ermiş, New York 1923), *Sand and Foam* (Kum ve Köpük, New York 1926), *Jesus the Son of Man* (İnsanoğlu İsa, New York 1928), *The Earth Gods* (Yeryüzü Tanrıları, New York 1931), *The Wanderer: His Sayings and His Parables* (Gezgin, New York 1932), *The Garden of the Prophet* (Ermişin Bahçesi, New York 1933) ve ölümünden sonra yayımlanan *Lazarus and His Beloved* (Lazarus ve Sevgilisi, New York 1973) (Demirayak, 2020, s. 261-262).

Cibran'ın hem Arapça hem de İngilizce kaleme aldığı mektupların sayısının yaklaşık iki bini bulunduğu ifade edilmektedir. Bu mektuplar, edebî bir nitelikten ziyade, yazarın kişisel yaşamına ve düşünce dünyasına ışık tutması açısından önemlidir. Mektuplar, Mîhâil Nuayme, Yûsuf el-Huveyk gibi yakın dostlarına, Nahle Cibran gibi akrabalarına ve özellikle Mary Haskell, Barbara Young ve Mey Ziyâde gibi kadın dostlarına yazılmıştır. Bu mektupların bir kısmı şu eserlerde toplanmıştır: A. R. Ferris, *Kahlil Gibran: A Self-Portrait* (New York 1959); Annie Salem Otto, *The Letters of Kahlil Gibran and Mary Haskell* (Houston 1970); Virginia Hilu, *Beloved Prophet: The Love Letters of Kahlil Gibran and Mary Haskell and Her Private Journal* (Londra 1972); Riyâd Huneyn, *Resâ'ilü Cibrân* (Beyrut 1983); Suheil Bushrui ve Salma H. al-Kuzbari, *Blue Flame: The Love Letters of Kahlil Gibran to May Ziadah* (Harlow 1983; *Gibran Love Letters*, Oxford 1995; Arapça baskısı: *eş-Şu 'letü'z-Zerkâ*, Şam 1979; Türkçe çeviri: Ersan Devrim, *Aşk Mektupları*, İstanbul 2012); John Walbridge, *The Beloved: Reflections on the Path of the Heart* (Londra 1997); Joseph Huri Tavk, *Resâ'il Mütefferrika li-Cibrân* (Beyrut 1997); Cemîl Cebr, *Muhtârât min Resâ'ili Cibrân* (Beyrut 1998); Salim Mujais, *Letters of Kahlil Gibran to Josephine Peabody* (Beyrut 2009) (Demirayak, 2020: s. 262).

Amerika'daki Arap Göç Edebiyatı'nın öncülerinden biri olarak kabul edilen ve bu edebiyatın en güçlü kalemleri arasında yer alan Cibran, eserlerinde okuyucular üzerinde kalıcı etkiler bırakan derinlikli bir düşünce dünyası inşa etmiştir. Eserlerinde özellikle mutlak hakikate ulaşma, sevgi, estetik ve dünyevi bağlardan arınarak içsel bir hakikate yönelme gibi temalar öne çıkar. Halil Cibran'ın yaşam öyküsü incelendiğinde, daha çocukluk döneminden itibaren yaşamın ayrıntılarına hem duygusal hem de düşünsel bir dikkatle yaklaşan, sıradan görünen olaylardan yola çıkarak evrensel boyutlara ulaşabilen ve bu süreçte yoğun bir zihinsel faaliyet sürdüren derinlikli bir düşünce insanı profiliyle karşılaşılır. Bu entelektüel ve ruhsal derinliğin ardındaki en belirleyici unsurlardan biri ise, şüphesiz, erken yaşlardan itibaren iç dünyasında güçlü bir şekilde hissedilen ve zamanla varoluşunun merkezine yerleşen sevgi olgusudur (Şimşek, 2012, s. 126).

Dânişmend Hikmetleri

Dânişmend Hikmetleri, tasavvufi düşünce ekseninde bireyin manevi olgunluğa erişmesini hedefleyen didaktik bir eser olup içerik bakımından iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm, *Mensureler* başlığı altında toplanmış ve mensur bir anlatımla kaleme alınmış 15 hikâyeden oluşmaktadır. Bu bölümde özellikle bireyin ahlaki gelişimi, Tanrı'yı bulma arzusu ve çevredeki varlıklardan manevi haz alma gibi temalar ön plana çıkmaktadır.

Eserin ikinci bölümü ise esere adını veren *Dânişmend Hikmetleri* başlığını taşımakta ve toplamda 27 hikâyeden oluşmaktadır. Bu bölümdeki anlatılar, tasavvufi öğretinin merkezinde yer alan değerleri ele almakta ve insanın Tanrı'ya ulaşma gayreti, çevresindeki güzelliklerde ilahi anlamlar arayışı, topluma faydalı olma sorumluluğu gibi konular çerçevesinde şekillenmektedir. Bunun yanı sıra aşk, evlilik, dostluk, sadaka, ibadet, mihnet, kavga, ceza, hukuk, kılık-kıyafet, akıl ve his, iyilik ve kötülük, zamanın doğru kullanımı, din ve iman anlayışı ile ecel kavramı gibi gündelik hayata dair çok çeşitli konular da tasavvufi bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bu hikâyelerde temel amaç, bireyin fani dünya hayatında nasıl ahlaklı, erdemli ve doğru bir yaşam sürebileceğine dair rehberlik sunmaktır.

Eserin son kısmında ise bir vedalaşma bölümü yer almaktadır. Bu bölüm, yazarın eserde dile getirdiği düşünceleri özetlediği, sohbet üslubunda kaleme alınmış nasihat ve temennilerle şekillenmiştir. Bu yönüyle eser hem öğretici hem de yönlendirici özelliklere sahiptir.

Dânişmend Hikmetleri Mehkem Endicianiy tarafından Özbek Türkçesine tercüme edilmiş olup 2006 yılında Özbekistan'ın Taşkent şehrinde yayımlanmıştır.

2. Aktarma Kavramı

Yabancı dillerden Türkçeye ve Türkçeden yabancı dillere yapılan sözlü veya yazılı metin aktarımları genel anlamda çeviri olarak tanımlanmaktadır. Ancak, Türk yazı dilleri arasında ya da farklı dönemlere ait metinlerin aktarımı, çeviri kavramının kapsamı dışında tutulup “aktarma” terimi ile ifade edilmektedir (Musaoğlu, 2003, s. 1). Bu tanım, özellikle lehçeler arası aktarma sürecini kapsamaktadır (Eker, 2015, s. 48). Ayrıca, aynı lehçe içerisinde yer alan metinlerin, farklı hedef okuyucu kitlelerine uygun biçimde yeniden düzenlenmesi de aktarma türlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Bu durum sadece tarihî metinlerle sınırlı kalmayıp günümüzde de çeşitli okur gruplarına hitap edecek şekilde metinlerin dönüştürülmesini gerektirmektedir. Örneğin, genel okuyucu için yazılmış bir hikâyenin ilköğretim öğrencileri için sadeleştirilmesi; sağlık alanına ilişkin bazı eserlerin ev kadınlarına uygun bir dille yeniden yazılması ya da belirli bir ağızdan derlenmiş masalların küçük çocuklar veya genel okuyucular için düzenlenmesi bu kapsamda değerlendirilir. Özetle, aktarma kavramında ister geçmişten günümüze uzanan tarihî eserler ister çağdaş metinler olsun, içeriklerin dil ve biçim özellikleri hedeflenen okuyucu kitlesinin gereksinimlerine göre yeniden şekillendirilmesi söz konusudur. Bu tür süreçler, literatürde “lehçe içi aktarma” olarak tanımlanmaktadır (Uğurlu, 2017, s. 307).

3. Eş Değerlik

Edebî eserlerin sunduğu dünyayı çeviri yoluyla başka bir dile aktarma sürecinde, en çok tartışılan iki kavram ‘eş değerlik’ ve ‘yeterlilik’tir. Son dönem çeviri çalışmalarında bu kavramlar hemen her incelemede yer almakla birlikte, kullanım alanlarında belirgin bir belirsizlik ve kavramsal bulanıklık mevcuttur. Bu kavramların ortak yönleri ise, özgün metin ile çeviri metin arasındaki farklı unsurlar arasında karşılıklı bir ilişki kurulmasını ifade etmeleridir (Göktürk, 1994, s. 60).

Mustafa Uğurlu, “tam eş değerlik” kavramının yanı sıra “kabul edilebilir eş değerlik” kavramına yer vermektedir. Tam eş değerlik kavramı, kaynak dildeki bir kelimenin tüm yönleriyle — ses yapısı, temel anlam, çağrışımlar, metin türüne uygunluk ve kullanım biçimi gibi unsurlar açısından — hedef dilde birebir karşılığına sahip olması durumunu ifade eder. Ancak, farklı dilsel ve kültürel anlaşma

birimlerinde yer alan iki kelimenin sözlük anlamlarının örtüşmesi, belirtilen tüm boyutlarda tam anlamıyla uyum sağlaması normal koşullar altında nadiren gerçekleşir. Bu durum, iki yabancı dil arasında yapılan çeviri sürecinde en önemli zorluklardan biri olarak ortaya çıkar. Özellikle, söz konusu dillerin ait olduğu kültürel bağlamlar birbirinden farklı olduğunda, tam bir örtüşme sağlamak hemen hemen imkânsız hâle gelmektedir. Bu nedenle, birçok araştırmacı iki dilin birbirine “tam anlamıyla” çevrilemeyeceği görüşünü savunmaktadır (Uğurlu, 2004, s. 21).

Öte yandan, “kabul edilebilir eş değerlik” terimi, kaynak dildeki bir kelimenin anlamı ve metin içindeki işlevi bakımından hedef dilde anlamca ve kullanım bağlamında benzer bir karşılık bulması durumunu ifade eder. Bu tür eş değerlikte, hedef dilde seçilen karşılık kelimenin çağrışım ve anlam özelliklerinin kaynak dildekine olabildiğince yakın olması, çeviri veya aktarma işleminin başarısını artırır. Dolayısıyla, kabul edilebilir eş değerlik, çeviri sürecinde pratikte karşılaşılan ve amaçlanan uyumu sağlamak için başvurulacak en gerçekçi yaklaşımlardan biridir (Uğurlu, 2004, s. 21).

Uğurlu, Türk lehçeleri arasında kelime eş değerliğini üç ana kategoriye ayırmıştır:

- a) Kaynak lehçedeki bir kelimenin, hedef lehçede birebir karşılığı bulunabilir. Bu durumda, kaynak lehçedeki kelimenin kavram alanı ile hedef lehçedeki kelimenin kavram alanı tamamen veya kabul edilebilir derecede örtüşür; bu durum “bire bir eş değerlik” olarak tanımlanır.
- b) Kaynak lehçedeki bir kelimenin, hedef lehçede birden fazla kelime ile karşılanması mümkündür. Bu tür eş değerlikte, kaynak lehçedeki kelimenin kavram alanı, hedef lehçede tek bir kelimeyle değil, birden çok kelimenin kavram alanının birleşimiyle tamamen veya makul ölçüde örtüşür; bu duruma “bire çok eş değerlik” denir.
- c) Kaynak lehçedeki bir kelimenin, hedef lehçede herhangi bir karşılığı bulunmayabilir. Böyle durumlarda, kaynak lehçedeki kelimenin kavram alanı, hedef lehçede hiçbir kelimenin kavram alanıyla uygun biçimde örtüşmez. Bu tür “bire hiç eş değerlik” genellikle, kaynak lehçeyi konuşan topluluğun kendine özgü kültürel öğelerini yansıtan terimlere karşılık gelir (Uğurlu, 2004, s. 21-24).

3.1. Yalancı Eş Değerlik

Yalancı eş değer kelimeler akraba diller ya da aynı dilin farklı lehçeleri arasında eş seslilik, çok anlamlılık, anlam kaymaları ve ödünçleme gibi çeşitli dilsel süreçlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Bu tür kelimelerde gözlenen yeni anlamlar, zaman içerisinde asıl anlamlarından uzaklaşarak gelişmiş, anlam alanlarında yaşanan evrimsel değişimlerle şekillenmiştir. Çoğu durumda, bir kelimenin farklı nesne veya kavramlarla kurduğu geçici ya da kalıcı ilişkiler, onun yeni anlamlar kazanmasına neden olmuştur. Doğal olarak her dilde çok sayıda sözcük yalnızca tek bir anlam taşımamakta, aksine bağlama göre farklı anlamlar üstlenerek çok anlamlı bir yapı sergilemektedir (Aksan, 2007, s. 180-182).

Uğurlu, yalancı eş değerlik kavramını, kaynak metinde yer alan bir kelimenin ses ve yapı bakımından aynı olan ya da dönemler arasında kolaylıkla dönüşebilecek bir biçiminin hedef dilde de bulunması ancak bu biçimsel benzerliğe rağmen söz konusu kelimelerin kavram alanlarının örtüşmemesi durumu olarak tanımlamaktadır (Uğurlu, 2007, s. 1881).

Uğurlu, yalancı eş değerlik olgusunu iki alt başlık altında incelemiştir: a) Tam yalancı eş değerlik: Kaynak metinde yer alan bir dil biriminin, hedef dilde biçimsel olarak tamamen aynı ya da dönemsel değişimler yoluyla kolayca dönüştürülebilir bir karşılığının bulunması durumudur. Ancak bu iki birim, işlevsel ve anlamsal olarak hiçbir bağlamda örtüşmemektedir. Bu tür durumlarda biçimsel benzerlik yanıltıcıdır ve anlam düzeyinde tam bir uyumsuzluk söz konusudur (Uğurlu, 2007, s. 1881). b) Kısmi yalancı eş değerlik: Kaynak metindeki bir kelimenin hedef dilde doğrudan ya da dönüştürülerek karşılanabilir bir biçimi mevcut olmakla birlikte, bu iki unsurun kavramsal alanları her durumda tam

olarak örtüşmez. Bazı bağlamlarda anlam yakınlığı bulunsa da diğer bağlamlarda anlam farklılaşması ortaya çıkar. Dolayısıyla bu tür sözcükler bağlama bağlı olarak eş değerlik düzeyi değişen bir yapı sergiler (Uğurlu, 2007, s. 1882).

P. J. Chamizo Dominguez ve Nerlich yalancı eş değer kelimeleri anlam ilişkileri doğrultusunda iki ana grupta ele almışlardır. Bu sınıflandırma kelimeler arasındaki biçimsel benzerliklerin ardında yatan anlamsal ve etimolojik farklılıkları esas alır. İlk grubu oluşturan “tesadüfî yalancı eş değerler” (*chance false friends*), iki ya da daha fazla dilde yazılış ya da telaffuz bakımından benzerlik gösteren, ancak aralarında herhangi bir tarihî ya da anlamsal bağ bulunmayan kelimeleri ifade eder. Bu tür benzerlikler tamamen rastlantısal olup dil kullanıcıları için yanıltıcı olabilir (Dominguez & Nerlich, 2002, s. 1835–1836).

İkinci grup olan “semantik yalancı eş değerler” (*semantic false friends*) ise biçimsel benzerliklerinin yanı sıra ortak bir etimolojik kökene sahip kelimeleri kapsar. Ancak bu ortak kökene rağmen, söz konusu kelimeler farklı dillerde zaman içerisinde farklı anlamlar kazanmışlardır. Dominguez ve Nerlich, bu bağlamda semantik yalancı eş değerleri, bir dildeki çok anlamlı sözcüklerin farklı dillere yansıyan biçimleri olarak değerlendirmektedir (2002, s. 1836).

Dominguez ve Nerlich, Mustafa Uğurlu’nun yaklaşımına benzer biçimde, semantik yalancı eş değerleri kendi içinde iki alt başlıkta incelemişlerdir:

1. Tam yalancı eş değerler: Bu tür sözcükler biçimsel olarak benzerlik taşısa da anlam düzeyinde diller arasında tamamen ayrılmışlardır. Aralarındaki ilişki neredeyse yalnızca ses benzerliğine dayandığından, eş sesli sözcüklere benzer bir görünüm sunarlar.

2. Kısmi yalancı eş değerler: Bu grup, çok anlamlı yapılar sergileyen kelimeleri içerir. Söz konusu kelimelerin bazı anlamları diller arasında örtüşürken bazı anlamları ise farklılaşmakta ve bu da bağlama göre değişen bir çeviri ya da aktarım zorluğu yaratmaktadır (2002, s. 1836).

Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi aynı dil ailesine ait olmalarına rağmen, tarihî ve coğrafi etkenlerden kaynaklı olarak birbirlerinden farklılık göstermeye başlamışlardır. Bu bölümde Özbek Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasında *tam yalancı eş değer* kelimeler incelenecektir.

3.2. Tam Yalancı Eş Değerlik

Tam yalancı eş değerler aynı kökenden geldikleri ya da aynı kökenden geldikleri varsayılan ancak anlam bakımından hiçbir ortak yönü bulunmayan kelimelerdir (Karadoğan, 2004, s. 111).

Şekil 1: *öt-* Fiilinin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

“Ruhgä şādlık mäyi tolğızlgän qādähni berdi vä äytdi: “Ägär ötmışimni unutmäy kéläcäkdän ğāfil kālmäy.” desäng buni içmägil.” (ÖT).

“Ruha mutluluk şarabı doldurulmuş kadehi verdi ve [şöyle] söyledi: ‘Eğer geçmişimi unutmadan gelecekten uzak kalmam.’ dersin bunu içme.” (TT).

Ruhning Tugılışı hikâyesinde geçen *öt-* fiili, Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında eş sesli olmasına rağmen fiilin iki lehçede de anlamı farklıdır. ÖT’de *geç-* fiiline tekabül eden fiilin (Koraş, 2023, s. 1030) TT’deki anlamı *kuş ve böcekler için ses çıkarmaktır* (Gülensoy, 2007, s. 674). *Öt-* fiili iki lehçe arasında tam yalancı eş değerdir.

Şekil 2: *tap-* Fiilinin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

“Bulär bilän häq yolın tâpäsän.” (ÖT).

“Bunlarla Tanrı yolunu bulursun.” (TT).

Ruhning Tugılışı hikâyesinde geçen *tap-* fiilinin Özbek Türkçesindeki anlamı *bulmak* iken (Koraş, 2023, s. 736), Türkiye Türkçesindeki *tap-* fiilinin anlamı *Tanrı diye tanımak, kulluk etmektir* (Gülensoy, 2007, s. 858). Türkiye Türkçesinde *tap-* fiili, daha çok dinî inançla ilgili alanlarda kullanılır.

Şekil 3: *bostan* İsminin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

“**Ўданинг табиий мавҷудотлари нақадар мукаммал, тафаккур бостанлари нақадар gözäl.**” (ÖT).

“Tanrının doğal varlıkları ne kadar mükemmel, düşünce bahçeleri ne kadar güzel.” (TT).

Gözellik hikâyesinde geçen *bostan* kelimesinin Özbek Türkçesindeki karşılığı *bağ, bahçe*dir (Koraş, 2023, s. 129). *Bostan* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ise *kavun, karpuz*a verilen *ortak* addır (TD, 2023, s. 587). *Bostan* ismi iki lehçe arasında tam yalancı eş değer kelimedir.

Şekil 4: *dere* isminin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

“Ey, siz, şâhları târväqäylär ketgän, bir-birigä zid tä’limâtlärning dârläridä yolini yoqâtgänlär, âliy gözälliklärdän körä kişänläriäni äfzäl körgänlär, täffäkurning huşmäzärä otlâqläridän täqlid üstünläriäni äfzäl bilgänlär, (Tängri cämâlining täcälliysi bolmış) gözällik sêving.” (ÖT).

“Ey, siz dalları her tarafa yayılarak gitmiş, birbirine zıt öğütlerin vadilerinde yolunu kaybedenler, yüce güzelliklerden daha çok zincirlerini değerli görenler, düşüncenin hoş manzaralı otlaklarından taklit edenleri değerli bilenler, (Tanrı güzelliğinin yansımasıyla olmuş.) güzelliği sevin.” (TT).

Gözellik hikâyesinde geçen *dere* isminin Özbek Türkçesindeki karşılığı *kanyon*dur (Koraş, 2023, s. 190). *Dere* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki eş değeri ise *küçük akarsu*dur (Argunşah vd., 2023, s. 973). *Dere* ismi iki lehçe arasında tam yalancı eş değer durumunda olan bir kelimedir.

Şekil 5: *uzak* İsmiinin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

“Uzâq yıllâr uhlâb qâlgân édîm.” (ÖT).

“Uzun yıllar [boyunca] uyumuştum.” (TT).

Qanday Mecnun Bolganım hikâyesinde geçen *uzak* isminin Özbek Türkçesindeki karşılığı *uzun vakit devam eden, uzundur* (Koraş, 2023, s. 793). *Uzak* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ise *ırak, gidilmesi çok süren yerdir* (Gülensoy, 2007, s. 982). Bu hikâyede uzak yıllardan kasıt, oldukça zaman geçmiş olmasıdır. *Uzak* ismi iki lehçe arasında tam yalancı eş değerdir.

Şekil 6: *kıyafet* İsmiinin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

“Men yaşäyatgân mämläkätdä bärçä fuqärälär özining äsl qıyafäsini bildirmäslik uçun yüzläriğä yetti qävät niğâb tutib yurâr édîler.” (ÖT).

“Benim yaşadığım memlekette bütün fakirler görünüşlerini gizleyebilmek için yüzlerine yedi kat örtü örterek yürürlerdi.” (TT).

Qanday Mecnun Bolganım hikâyesinde geçen *kıyafet* isminin Özbek Türkçesindeki karşılığı *görünüş, yüz, çehredir* (Koraş, 2023, s. 1079). Türkiye Türkçesindeki karşılığı ise *giysi, giyecektir* (Argunşah vd., 2023, s. 2035). *Kıyafet* kelimesi benzer gibi görünse de iki lehçe arasında tam yalancı eş değerdir.

Şekil 7: *kul* İsmiinin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

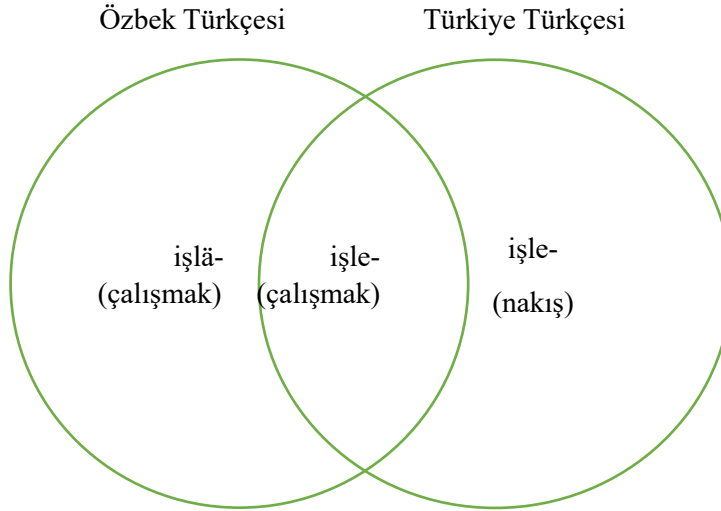
“Niqâblâr bilân türlü qıyafâlärdä yürgänimdä kimläarningdir hizmatidä kul bolib işlär etdim.” (ÖT).

“Örtülerle farklı biçimlerde yürürken bazılarının hizmetinde kul olup çalıştım.” (TT).

Qanday Mecnun Bolganım hikâyesinde geçen *kul* isminin Özbek Türkçesindeki karşılığı özgürlükten yoksun bırakılan, kaçırılan kimse, hizmetkârdır (Koraş, 2023, s. 1127). Türkiye Türkçesindeki karşılığı ise *Tanrıya göre insandır* (Argunşah vd., 2023, s. 2147). *Kul* kelimesi iki lehçede de benzer görünmesine rağmen Özbek Türkçesinde köle, çalışan kişiyi karşılar. Türkiye Türkçesindeyse dinî kavramda kullanılır. Kul kelimesi iki lehçe arasında yalancı eş değerdir.

3.3. Kısmi Yalancı Eş Değerlik

Kaynak metindeki bir kelimenin hedef dilde benzer biçimde var olması ya da dönüştürülerek kullanılabilmesi mümkün olabilir, ancak bu iki dildeki kelimelerin kavram alanları tam olarak örtüşmeyebilir veya bunlar her bağlamda birbirlerini karşılamayabilir. Bu tür durumlarda kullanılan sözcükler, “kavram alanı örtüşmeyenler” ya da “kısmi yalancı eş değerler” olarak tanımlanabilir (Uğurlu, 2007, s. 1882).

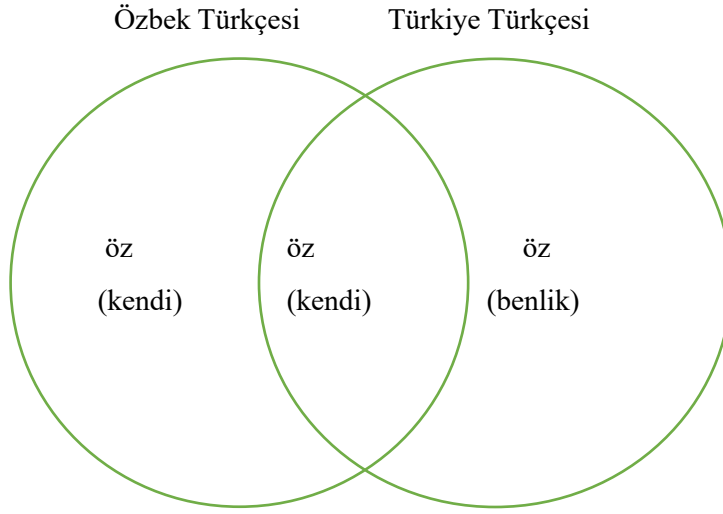

Şekil 8: *işle-* Fiilinin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

“Ëndi ësä, Mäcnun deb, meni heç kim işlätmäy qoydi.” (ÖT).

“Şimdiyse, Mecnun diye, beni hiç kimse çalıştırmadı.” (TT).

Qanday Mecnun Bolganım hikâyesinde geçen *işle-* fiili Özbek Türkçesinde *çalışmak* anlamında kullanılır (Koraş, 2023, s. 309). Türkiye Türkçesindeki *işle-* fiilinin kavram alanı ise *nakış*, *daha iyi hâle getirmektir* (Gülensoy, 2007, s. 441). Buradaki anlam farklılaşmasının sebebi *işle-* fiilinin Türkiye Türkçesinde *çalış-* anlamında kullanılmamasıdır. Ancak kelimenin Türkiye Türkçesindeki kullanımında bir işi daha iyi hâle *getirmek için çalışmak* anlamı bulunmaktadır. *İşle-* fiilinin Türkiye Türkçesindeki birincil kullanımı *çalış-* olmadığı için kelime iki lehçe arasında kısmi yalancı eş değerdir.

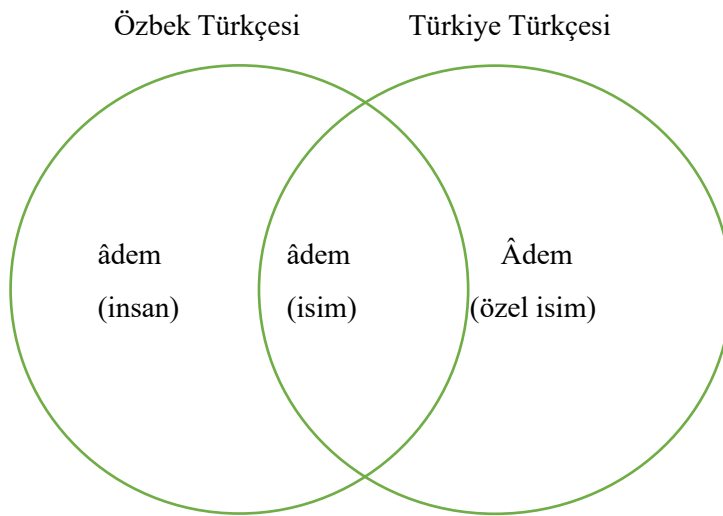

Şekil 9: *öz* İsminin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

“Tängri Täälä *öz* mâhiyätining bir zärräsidadän İnsân Ruhini päydâ qıldı vä ungä hüsnü cämâl âtä etti.” (ÖT).

“Tanrı Teala kendisinin bir parçasından insan ruhunu meydana getirdi ve ona güzel [bir] görünüş bağışladı.” (TT).

Ruhning Tugılışı hikâyesinde geçen *öz* ismi Özbek Türkçesinde dönüşlülük zamiri olan *kendi* zamiridir (Koraş, 2023, s. 1004). *Öz* kelimesi Türkiye Türkçesinde ise anlam genişlemesine uğramıştır. Kelimenin Türkiye Türkçesindeki ilk anlamı *benlik*, *kendi manevi varlığıdır* (Gülensoy, 2007, s. 679); ikinci anlamı ise *kendidir* (Gülensoy, 2007, s. 679). Dolayısıyla *öz* kelimesinin Özbek Türkçesindeki anlamı Türkiye Türkçesinde de vardır. Ancak kelime kavram alanlarının farklılaşması sebebiyle *kısmi yalancı eş değerdir*.

Şekil 10: *âdem* İsminin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Kavram Alanları.

“qäränglär, niqâbsız âdäm, qändây çirâyli!” (ÖT).

“Bakın, örtüsüz biri, nasıl [da] güzel!” (TT).

Qanday Mecnun Bolganım hikâyesinde geçen *âdem* ismi Özbek Türkçesinde *insan* anlamındadır (Koraş, 2023, s. 452). *Âdem* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki kullanımı özel isimlerdedir (Argunşah vd., 2023, s. 48). *Âdem* kelimesinin özel isimlerde kullanılması Özbek Türkçesinde de mevcuttur. Kelimenin bu metinde farklı kavram alanlarına sahip olmasının nedeni *âdem* isminin *insan* anlamında kullanılmasıdır. Dolayısıyla kelime iki lehçe arasında kısmi yalancı eş değerdir.

SONUÇ

Bu çalışma, hâlihazırda hazırlık aşamasında olan bir yüksek lisans tezinin sınırlı bir bölümünü oluşturmaktadır. Halil Cibran’ın Özbek Türkçesiyle kaleme alınan *Dânişmend Hikmetleri* adlı eserinde toplam 42 hikâye yer almakta olup, bu çalışmada yalnızca 3 hikâye (*Ruhning Tugʻilishi*, *Gözellik*, *Qanday Mecnun Bolganım*) incelenmiş ve elde edilen bulgular ortaya konulmuştur.

İncelenen bu üç hikâyede, Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında yalancı eş değerlik gösteren toplam 10 kelime tespit edilmiştir. Bunlardan 7’si tam yalancı eş değer (*öt-*, *tap-*; *bostan*, *dere*, *uzak*, *kıyafet*, *kul*), 3’ü ise kısmi yalancı eş değer (*işle-*; *öz*, *âdem*) olarak değerlendirilmiştir. Bu sınıflandırma, kaynak ve hedef lehçedeki kelimelerin kavram alanları arasındaki örtüşme düzeyine göre yapılmıştır.

İki lehçe arasındaki anlam farklarının temelinde, büyük ölçüde tarihî, coğrafi ve sosyo-kültürel etkenler yer almaktadır. Türk dilinin tarihî süreçte geniş bir coğrafyaya yayılması, lehçeler arası farklılaşmayı kaçınılmaz kılmıştır. Bu durum, aynı kökten gelen kelimelerin zamanla kavram alanlarında çeşitli değişimlere yol açmıştır. Bu farklılaşma, kimi zaman anlam daralması/genişlemesi, kimi zaman da anlam kayması şeklinde gerçekleşmiştir. Örneğin Türkiye Türkçesindeki *tap-* fiili, “ilah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını belirli kurallar çerçevesinde göstermek”tir. Bu kullanım, dinî bağlamda ibadet etmek, kulluk etmek gibi anlamlarla sınırlandırılmıştır. Buna karşılık, aynı kökten gelen *tâp-* fiili Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “bulmak” fiilinin karşılığı hâline gelmiştir. Böylece her iki lehçede ortak biçimsel özellikler taşıyan bu fiil, anlam düzeyinde tamamen farklı kavram alanlarında yer almakta ve bu durum, söz konusu kelimeyi tam yalancı eş değer konumuna getirmektedir.

Henüz tamamlanmamış olan bu yüksek lisans tezinin ilerleyen aşamalarında eserde yer alan tüm hikâyeler taranarak, yalancı eş değerlik gösteren diğer kelimeler de benzer yöntemle analiz edilecek ve çalışma daha kapsamlı bir biçimde ortaya konulacaktır.

Kısaltmalar

ÖT : Özbek Türkçesi

TT : Türkiye Türkçesi

s. : sayfa

S. : sayı

C. : cilt

Çeviri yazı (Transkripsiyon) İşaretleri

ä : a ~ e arası ses.

â : a ~ o arası ses.

q : kalın k (ķ).

Ә : e ~ i arası ses (è)

h : hırıltılı h (x).

e : e, ye.

ʼ : kesme işareti (‘).

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2007). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Argunşah, Mustafa, vd. (2023). *TDK Türkçe Sözlük*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.

Demirayak, Kenan (2020). “Cibrân Halîl Cibrân”, *TVD İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Dominguez Chamizo, J. P., and Nerlich, Brigitte (2002). “False Friends: Their origin and semantics in some selected language”. *Journal Of Pragmatics*, S: 34, s. 1833 – 1849.

Eker, Ümit (2015). *Lehçe İçi Aktarma Yöntemleri (Eski Türkiye Türkçesi – Türkiye Türkçesi Örneği)*. Kesit Yayınları, İstanbul.

Ercilasun, Ahmet, Bican (1996). *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ersoy Yazıcı, Habibe (2012). *Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Göktürk, Akşit (1994). *Çeviri: Dillerin Dili*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Kara, Mehmet (2009). “Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar”. *Turkish Studies*. Cilt: 4, Sayı: 4, s. 1056 – 1082.

Karadoğan, Ahmet (2004). “Türk lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları”. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Kırıkkale.

Koraş, Hikmet, Açık, Fatma ve Öztürk, Zamira (2003). *Özbek Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlük*. Nobel Yayıncılık, Ankara.

Musaoğlu, Mehman (2003). “Türkçede Çeviri ve Aktarma”. *Bilig*, S: 24, s. 1 – 22.

Şimşek, Sultan (2012). “Cibrân’ın Eserlerinde Beşerî ve Evrensel Sevgi”. *Şarkiyat Mecmuası*, S: 21, s. 125 – 138.

Uğurlu, Mustafa (2000). “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve Abay Yolu Romanı”. *Bilig*, S: 15, s. 59 – 78.

Uğurlu, Mustafa (2004). “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği”. *Bilig*, S: 29, s. 19 – 28.

Uğurlu, Mustafa (2007). “Lehçe İçi Aktarmada Yalancı Eş Değerlik”. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, (ICANAS)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, s. 1877 – 1890.

Uğurlu, Mustafa (2017). “Türklük Biliminin Yeni Bir Meselesi: Lehçe İçi Aktarma”. *Nuri Yüce Armağanı*, Günce Yayınları, Ankara, s. 304 – 318.

Yazıcı, Hüseyin (2008). “Mizacı ve Düşünceleri Arasında Çırpınan Bir Şahsiyet: Cıbran Halil Cıbran Öncesi Orta Doğu’ya Kısa Bir Bakış”. *Şarkiyat Mecmuası*, S: 13, s. 135 – 158.